

مدیریت شهری

شماره ۴۲ بهار ۹۵

No.42 Spring 2016

■ ۱۵۳-۱۷۸ ■

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۱۱/۱۵

زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۵/۲۱

کاربست علم روانشناسی محیطی در معماری و طراحی شهری با تاکید بر اصول و معیارهای طراحی مجتمع های مسکونی

مزگان حاتمی* - کارشناس ارشد معماری داخلی، دانشگاه هنر تهران، تهران، ایران.

Application of science in architecture and urban design, environmental psychology with an emphasis on the principles and criteria Design of residential complexes

Abstract

Today, the status of the behavioral sciences in urban design and architecture and how the space on the incidence of human behavior, including conceptual and operational issues that need to review that illustrates the real position is in architectural design, environmental psychology. In fact, knowledge of urban design and environmental psychology knowledge such as behavioral science can provide the opportunity for designers to meet the needs and culture of users, to design spaces and the conditions favorable for life for urban spaces to be provided. Due to population growth and urbanization, and the research on the psychological aspects and behaviors associated with this approach has been paid, so in this study, we link between psychology and architectural areas, especially urban design with the base the psychology environmental and architectural importance of the relationship between environment and design (especially urban design) should be considered. The methodology of this paper is to describe - analytical methods for the analysis and content analysis has been used to study the researches related to this issue. In the end, the important design principles and standards of residential complexes and a few points in this regard is mentioned.

Keywords: behavioral patterns, environmental quality, urban design, urban space.

چکیده

امروزه توجه به جایگاه علوم رفتاری در طراحی شهری و معماری و چگونگی تاثیرگذاری فضا بر بروز رفتار انسانی از جمله مواردی است که نیازمند بررسی و بازبینی مفهومی و عملیاتی است که ترسیم کننده جایگاه واقعی علم روانشناسی محیطی در طراحی معماری باشد. در واقع آشنازی طراحان شهری با دانشها ای همچون علوم رفتاری و روانشناسی محیطی می توانند این امکان را برای طراحان فراهم کند تا منطبق بر نیاز و فرهنگ استفاده کنندگان، فضاهای را طراحی کنند و بر این اساس شرایط لازم برای زندگی مطلوب برای کاربران شهری از فضاهای فراهم آید. با توجه به رشد جمعیت و شهرنشینی و این که در پژوهش‌های انجام شده، به جنبه‌های روان‌شناختی و رفتارهای مرتبط با این رویکرد کمتر پرداخته شده است، لذا در این تحقیق تلاش شده پیوند میان حوزه‌های روان‌شناختی و معماری و بالاخص طراحی شهری با مینا قرار دادن جایگاه روان‌شناختی محیطی در معماری و اهمیت شناخت ارتباط بین محیط و طراحی (به‌ویژه طراحی شهری) مدنظر قرار گیرد. روش تحقیق این مقاله، توصیفی - تحلیلی است که از روش فراتحلیل و تحلیل محتوا نیز برای بررسی تحقیقات و پژوهش‌های مربوط به این موضوع استفاده کرده است. در پایان نیز اصول و معیارهای مهم در طراحی مجتمع های مسکونی و نکاتی چند در این رابطه مورد اشاره قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: الگوهای رفتاری، کیفیت محیط، طراحی شهری، فضای شهری.

مقدمه

«ادراک، بازشناسی و اثرگذاری و رفتار فضایی» باشد گروه‌های مختلف استفاده کننده از فضای شهر دارای نیازها و الگوهای رفتاری مختلفی هستند. بخشی از این نیازها معطوف به نیازهای مختلف و متعدد انسانی است و بخشی دیگر به ویژگی‌های کالبدی و نقش فضای مورد استفاده در شهر مربوط می‌شود. همچنین برخی از الگوهای رفتاری به نیازهای دسته‌های مختلف استفاده کننده از فضا بستگی دارد و برخی از این الگوها تابع فرهنگ و بستر فرهنگی جامعه می‌باشد. بنابراین نحوه برقراری این رابطه تعاملی بستگی زیادی به چهار عامل دارد که عبارتند از: ویژگی‌های کالبدی فضای مورد استفاده، نیازهای انسانی به طور عام، نیازهای مخاطبین و استفاده کنندگان خاص آن فضا و در نهایت الگوهای رفتاری و بستر فرهنگی جامعه. در نتیجه توجه به آسایش و برآورده کردن نیاز گروه‌های مختلف استفاده کننده از فضا یکی از معیارهای اساسی در جهت ایجاد مطلوبیت فضایی، افزایش کیفیت و میزان رضایت‌مندی شهروندان می‌باشد. از طریق رواج دادن برخی رفتارها یا کاستن از برخی رفتارها در فضا می‌توان احساس خاصی در افراد ایجاد کرد، به طوریکه کیفیت ویژه‌ای از فضا ادراک کند. در واقع آشنازی طراحان شهری با دانش‌هایی همچون علوم رفتاری و روانشناسی محیطی می‌تواند این امکان را برای طراحان فراهم کند تا منطبق بر نیاز و فرهنگ استفاده کنندگان، فضاهای را طراحی کند و بر این اساس شرایط لازم برای زندگی مطلوب برای کاربران شهری از فضاهای

«روان‌شناسی محیطی»^۱ به مطالعه نقشه‌های شناختی فرد در رابطه با محیط می‌پردازد و ارزش‌ها، معانی و اولویت‌های محیطی را دنبال می‌کند و مطالعات مرتبط آن، تاثیرات مغرب شهرنشینی بر روی رفتار انسانی را بالاخص در قرن حاضر را نشان می‌دهند. الگوهای رفتار غریزی انسان در شرایط شهرهای شلوغ تغییر می‌کند؛ چنانچه وقوع بیماری‌های روانی با شهرنشینی افزایش یافته است و بیشترین میزان شیوع بیماری اسکیزوفرنی در مراکز شهرها دیده می‌شود که به عقیده برخی از کارشناسان، شهرسازان علاوه بر توجه به ارزش کاربری زمین، باید به ارزش‌های احساسی، عاطفی و روانی آن نیز توجه کنند. از سویی دیگر، رفتار انسانی برآیندی از انگیزه‌ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی ناشی از ادراک او از دنیای خارج و معنایی که این تصویر برای او دارد می‌باشد. بنابراین هر رفتار تحت تاثیر شرایط فوق می‌تواند اشکال مختلفی به خود بگیرد و رفتارهای متنوعی را باعث شود. رفتار تنها تابع فعالیت نیست بلکه ترکیبی از فعالیت، زمان و مکان است. انسان همواره در تعامل با محیطی است که خود جزیی از آن به شمار می‌رود. رفتار اجتماعی نیازمند بستری برای روی دادن است، بنابراین رابطه انسان و محیط به صورت یک رابطه رفت و برگشتی و تعاملی موردنظر است. از سویی از آنجاکه رفتار در رابطه با محیط شکل می‌گیرد، به شدت تحت تاثیر فرهنگ و اجتماع می‌باشد و پیوسته معلول علتی اجتماعی و فرهنگی است. محیط می‌تواند خاستگاه

۱. روانشناسی محیطی یک تخصص میان رشته‌ای است که بر نحوه تعاملات انسان با محیط مطالعه و تدقیق می-

نماید، گستره کاربرد و استفاده آن را در تخصص‌های زیر می‌توان مشاهده نمود:

Architectural psychology, Socio-architecture, Ecological psychology, Eco psychology

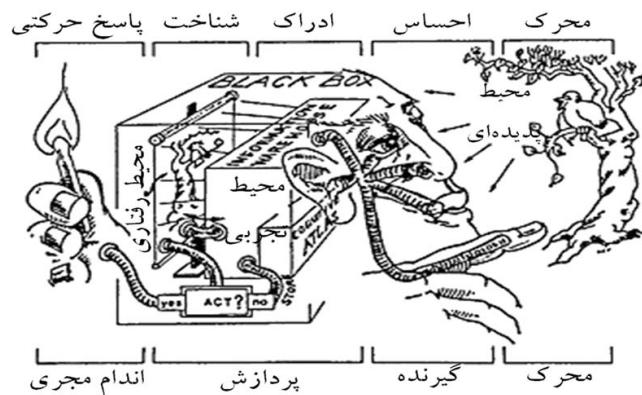
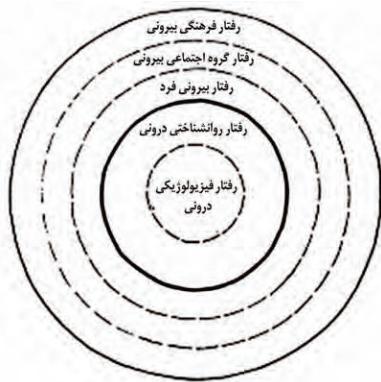
Behavioral geography, Environment-behavior studies, Environmental sociology

این رشته جهت بسط مفاهیم مورد نظر خود از علوم زیر کمک می‌گیرد:

(انسان‌شناسی)، Geography، Sociology، (جغرافیا)، (جامعه‌شناسی)، Psychology، (روانشناسی)، History (تاریخ)، Anthropology

Urban design (علوم سیاسی)، Planning (برنامه‌ریزی)، Engineering (مهندسی)، Architecture (معماری)، Political science

(طراحی شهری)، Aesthetics (زیباشناسی).

نمودار ۲ (سمت چپ). سطوح رفتاری مور:
ماخذ: جلیلی، ۱۳۸۸.

نمودار ۱ (سمت راست). چارچوب مشترک پورتیوس برای
شناخت وجه مشترک رفتار و محیط

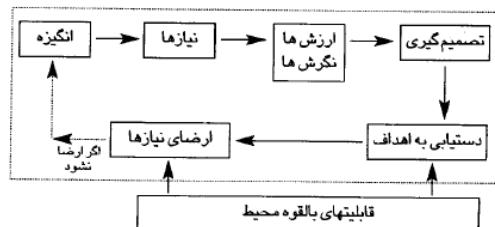
تلقی نمود و یا هردوی آنها را در شکل گیری محیط دخیل دانست. عنصر مهمی که در تعریف محیط نباید از آن غافل ماند اصول و قوانینی است که:

۱. اولاً بر شکل گیری محیط تسلط داشته و
۲. ثانیاً بر تداوم و تعریف آن و همچنین استنباط انسان از آن و تاثیری که بر حیات انسان دارد، نقشی در خور توجه ایفا می نماید. به این ترتیب محیط متشکل از اجزا و عناصر مادی (کالبدی و کمی) و معنوی (غیرفیزیکی و کیفی) می باشد که در قالب عناصر طبیعی، ساخته های انسان، شرایط طبیعی، بارزه های عناصر مصنوع و انسان ظاهر می شود (نقی زاده، ۱۳۸۸).

فراهم آید. با توجه به رشد جمعیت و شهرنشینی و این که در پژوهش های انجام شده، به جنبه های روان شناختی و رفتارهای مرتبط با این رویکرد کمتر پرداخته شده است، لذا در این تحقیق تلاش شده پیوند میان حوزه های روان شناسی و معماری با مینا قرار دادن جایگاه روان شناسی محیطی در معماری و اهمیت شناخت ارتباط بین محیط و طراحی (بهویژه معماری) مدنظر قرار گیرد.

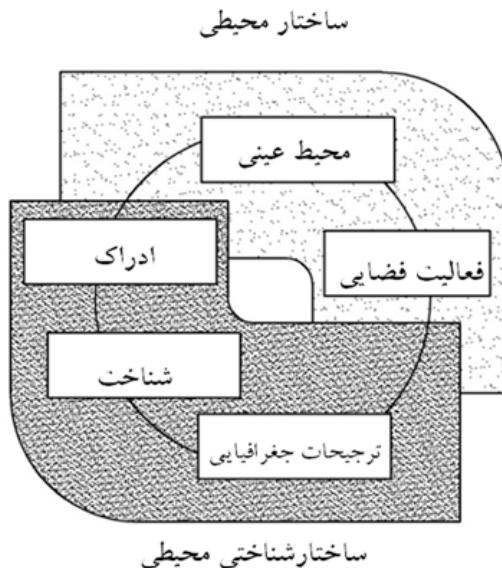
ادبیات نظری محیط

تعاریف متعدد و متنوعی از «محیط» ارائه شده است. بسته به موضوع بحث دامنه این تعاریف متغیر خواهد بود. تمایز بین محیط کالبدی، اجتماعی، روان شناختی و رفتاری از جمله این دسته بندی ها محسوب می گردد. نکته اصلی این طبقه بندی ها و دسته بندی های مشابه، تفاوت بین جهان واقعی، حقیقی و عینی اطراف انسان و جهان پدیدار شناختی است که خودآگاه یا ناخودآگاه الگوهای رفتار و واکنش های روحی مردم را تحت تاثیر قرار می دهد (لنگ، ۱۳۸۸). محیط از یک سو عبارت از فضای دربرگیرنده انسان و سایر موجودات است و از جانب دیگر می توان آن را فضای محدود محسوس برای انسان دانست. به این ترتیب محیط مورد نظر افراد مختلف متفاوت خواهد بود. محیط را نیز میتوان منحصر به مجموعه عناصر طبیعی یا مصنوع

نمودار ۴ (سمت چپ). مدلی از رفتار که در آن انگیزه به عنوان فرایندی پویا ارائه شده است؛ مأخذ: مطلبی، ۱۳۸۰، ص ۶۲.

پرداخته است. در سالهای بعد از جنگ دوم، و بدليل نیاز مبرم به توسعه روانشناسی اجتماعی و بوبژه قرارگیری جوامع در شرایط «تغییر»، سبب گردید تا روانشناسان در پی بکارگیری تئوری های روانشناسی در زمینه های مورد نظر باشند. این اقدامات غالباً در شرایط آزمایشگاهی صورت می پذیرفت، به همین دلیل صحت نتایج این آزمایشها در جهان واقع مورد تردید بود. در نتیجه روانشناسان محیطی اقدام به انجام مطالعات خود در محیط خارج از آزمایشگاه نمودند. امروزه روانشناسی محیطی در زمینه های مختلفی نظیر طراحی و معماری، برنامه های تلویزیونی و نیز تبلیغات کاربرد دارد. روانشناسی محیط دانشی میان رشته ایست که بر کنش و واکنش بین انسان و محیط پیرامونش تمرکز داشته آثار این رابطه را بررسی قرار می دهد. چنانکه در بالا اشاره شد، واژه محیط در تعریفی گسترده، دربرگیرنده محیط طبیعی، زمینه های اجتماعی، محیط مصنوع و محیط یاداندوزی میباشد. بطور خلاصه، به منظور بررسی مسائل مبتلى به انسان (عنوان موضوع علم روانشناسی)، و رابطه مقابلاً با محیط؛ فارغ از مقیاس محیط مزبور، می باید به تاثیر شرایط محیطی بر رفتار، فعالیت و عادات انسانها توجه نمود. با در اختیار داشتن مدلی از شخصیت و رفتار انسانی، امکان طراحی، مدیریت، پیش بینی یا بازیابی محیط هایی ایجاد خواهد شد تا رفتار معقول یا مورد انتظار را ارتقا دهد، یا رفتارهایی را که در نبود کیفیات محیطی موردنظر

انسانی را تهدید به تخریب می-کند نیز تطبیق پیدا می کند (لنگ، ۱۳۸۸).

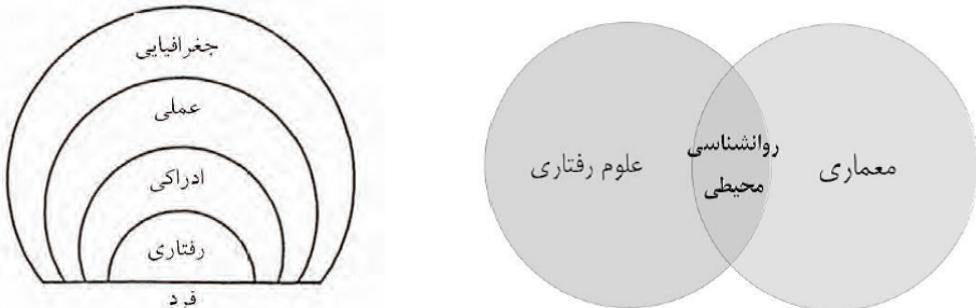
تأثیری که محیط بر انسان می گذارد در اثر نحوه و کیفیت ادراک آدمی از محیط پیرامونش شکل می گیرد. ادراک محیط بر اساس دانش و اطلاعاتی که انسان نسبت به اشکال، فضاهای، عملکرد و معنای ظاهری و باطنی آنها دارد، یکی از اولین نتایج مترتب بر تماس انسان با محیط میباشد. این ادراک، سبب می گردد تا انسان مراتب مختلف ارتباط اعم از احساس هویت (این همانی)، احساس سرور و خوشی، احساس غم و اندوه، احساس غرور، حقارت، تفوق، از خودبیگانگی و بسیاری احساسات و ارتباطات روانی با محیط برقرار نماید که هر کدام از این احساسات ثمره رابطه ایست که اصول و ارزشهای فرهنگی انسان یا ارزشهای نهفته یا متجلی در محیط برقرار مینماید (نقی زاده، ۱۳۸۱).

روانشناسی محیطی

عنوان این دانش، اولین بار توسط «ویلی هلپاک» و با طرح این موضوع که خورشید و ماه چگونه فعالیت انسانها را تحت تاثیر قرار می دهد، تاثیر محیط خارجی و تاثیر رنگ و فرم، به بیان نظرات خود

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

نمودار ۵ (سمت راست). روانشناسی محیطی محل اتصال علم معماری و علوم رفتاری
سائفلد، مأخذ: ترسیم نگارندگان.

نمودار ۶ (سمت چپ). ساسلہ مراتب محیط از دیدگاه علم معماري و علوم رفتاري

ساير گرایشها عبارتند از:
۱. «روانشناسی محیطی ارزش محور» (value oriented)

۲. «روانشناسی محیطی میان رشته ای محور» (Interdisciplinary oriented)

۳. «روانشناسی محیطی فضا-زمان محور» (Space-over-time orientation) (ر. ک: ويکي پيديا فارسي، زمان برداشت: ۱۳۹۴).

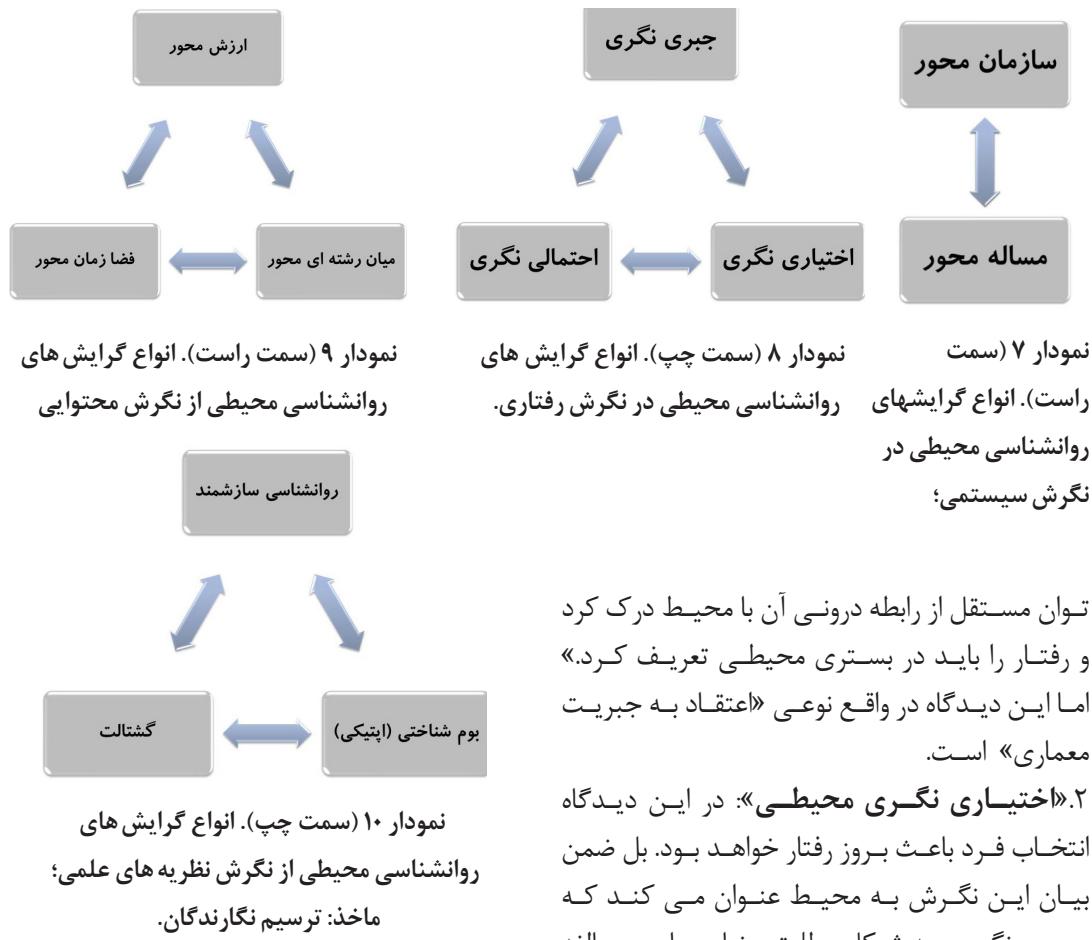
همچنین از سویی ديگر، می توان گفت که: در ميان نظريه هاي مختلف محیط بيشتر به عنوان عاملی تاثيرگذار بر رفتار انسان فرض می شود. با پيشرفت دانش روانشناسی محیطی ديگر انسان و رفتار او متاثر از محیط نیستند بلکه بر روند شکل گيری محیط اثر متقابل دارند. در زمينه «تأثیر محیط و معماری بر رفتار» می توان به ۳ دیدگاه اشاره کرد:
۱. «جبری نگری معماري»: از اين دیدگاه معماري و محیط اطراف دليل بروز رفتار در فرد خواهند بود. اين دیدگاه از نخستین دیدگاه ها در مورد تاثير معماري بر رفتار انسان بوده است. لیکن در ابتداي كتاب آفرینش، نظريه معماري بيان می کند که بيشتر نظريه هاي معماري بر اين اعتقاد و اساس بوده است که محیط ساخته شده، يکی از عوامل تعیین کننده رفتار اجتماعی انسان بوده است. اين دیدگاه در گفتار آلتمن قبل مشاهده است: «محیط و رفتار آن قدر در هم تنیده شده اند که به سختی می توان آنها را از هم تفکیک کرد. رفتار را نمی

بروز خواهد کرد را پيش بینی نمود و موقعیت هاي مسئله ساز را تشخيص داد. روانشناسی محیطی در پی توسعه چنینی مدلی از شخصیت انسانی است. روشها و گرایش های روانشناسی محیطی عبارتند از:
۱. «روانشناسی محیطی مسئله محور» (Problem oriented): روانشناسی محیطی، مطالعه مستقیم رابطه بین محیط و تاثیر آن بر رفتار انسانهاست. جنبه مشخص این دانش، بر اساس شناسایی مسئله و معضل، و متعاقب آن، جستن راه حل استوار است. منظور از مسئله، مواردی است که اکثر افراد جامعه را تحت تاثير قرار داده و طيف وسیعی از مشکلات، مانند اثرات روانشناسی تراکم جمعیتی شهرها تا طراحی معماري بناهای عمومی و نیز از کیفیت عرصه های همگانی تا عرصه های خصوصی و خانوادگی را شامل می شود. مسائلی نظیر افزایش جمعیت و تراکم، آلودگی صوتی، استاندارد پاییز زندگی و اصلاح زندگی شهری سبب بروز تبعاتی برای افراد جامعه می گردد. بدیهی است هم مسئله موردنظر و هم راه حل ارائه شده می باید در شرایط زندگی واقعی و در اثنای زندگی روزمره (ونه در شرایط آزمایشگاهی) مورد بررسی قرار گیرد.
۲. «روانشناسی محیطی سازمان محور» (Systems oriented): این گرایش به بررسی افراد و اعضای گروهها، جوامع و سازمانها می پردازد. بررسی روابط داخلی اعضا و تاثیر آن بر همپیوندی جامعه هدف از ویژگیهای این گرایش است.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۵۷

درجات احتمال ناشی از تاثیر عوامل غیر معماري و هم ناشی از تاثیر عوامل معماري و طراحی است. با این فرض می توان بروز بعضی از رفتارها را در برخی از محیط ها محتمل-تر دانست. افراد در مقابل کلمه محیط کالبدی، از واژه محیط فرهنگی نیز نام می برند. این نامیدن اشاره به کافی نبودن جنبه کالبدی محیط برای افراد دارد. لنگ اعتقاد دارد: «زندگی انسان در محیط فرهنگی جریان دارد» محیط های ساخته شده، بخشی از محیط های فرهنگی، زمینی یا جغرافیایی است در واقع مجموعه ای از انطباق پذیری ها را شامل می شود که انسان با آن محیط ها ایجاد می کند. (ر. ک: لنگ، ۱۳۷۸؛ و مطلبی، ۱۳۷۷).

مهم ترین مکاتب روانشناسی محیطی که تاثیر ژرفی بر تئوری های محیطی داشته اند، مکتب «روان شناسی

نمودار ۷ (سمت راست). انواع گرایش های روانشناسی محیطی در نگرش رفتاری. روانشناسی محیطی در نگرش سیستمی؛

توان مستقل از رابطه درونی آن با محیط درک کرد و رفتار را باید در بستری محیطی تعریف کرد.«اما این دیدگاه در واقع نوعی «اعتقاد به جبریت معماری» است.

۲. اختیاری نگری محیطی: در این دیدگاه انتخاب فرد باعث بروز رفتار خواهد بود. بل ضمن بیان این نگرش به محیط عنوان می کند که جبری نگری به شکل مطلق و ناباوری مبالغه آمیز است. اختیاری نگری در واقع شکل تعديل شده ای از جبری نگری است. مطابق این دیدگاه: «محیط عرضه کننده فرصت های رفتاری و نیز عامل ایجاد محدودیت های بالقوه است». از این دیدگاه محیط عموماً باعث بروز رفتار نمی شود، در این نگرش انتخاب ماست که نقش مشخص کننده را دارد: «اختیاری نگری محیطی، محیط را تنها تعیین کننده رفتار نمی داند، بلکه آن را زمینه ای برای وقوع رفتار می دارد».

۳. احتمالی نگری محیطی: این نگرش حد وسطی از دو دیدگاه قبل است. این دیدگاه در واقع حد وسط دیدگاه های جبری نگری و اختیاری نگری است. در این دیدگاه فرض بر این است که: «هر ارگانیسمی در هر موقعیت محیطی ممکن است پاسخ های گوناگونی برگزیند». البته هر رفتاری واجد درجه ای از احتمال است که این

دریی شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۵۸

نام	زمان	تعریف ارایه شده از روانشناسی محیطی
کریک (Craik)	۱۹۷۰	مطالعه روان شناختی رفتار انسان، به گونه ای که به زندگی روزمره او در محیط کالبدی مرتبط باشد
گرامان (Graumann)	۱۹۷۶	روان شناسی محیط، مکمل روان شناسی عمومی فاقد محیط است
کانتر (Canter)	۱۹۸۱	شاخه ای از روانشناسی است، که به مطالعه و تحلیل تعاملات، تقابلات، تجارب و کنشهای انسان با جنبه های مختلف محیط اجتماعی و فیزیکی توجه دارد
راسل (Russell)	۱۹۸۲	محیط ای از روانشناسی است، که به فراهم کردن رابطه نظام مند بین شخص و محیط می پردازد
هالاهان (Holahan)	۱۹۸۲	روانشناسی محیط، مناسبات مشترک بین محیط فیزیکی و رفتار و تجربه انسان را مورد بررسی قرار می دهد
پروشانسکی (Proshansky)	۱۹۹۰	روانشناسی محیط، با تعاملات و روابط میان مردم و محیطشان سروکار دارد
گیفورد (Gifford)	۱۹۹۷	روانشناسی محیط، بررسی متقابل بین فرد و قرارگاه فیزیکی وی است

جدول ۱. تعاریف ارائه شده از روانشناسی محیطی؛ مأخذ: نگارندگان.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۵۹

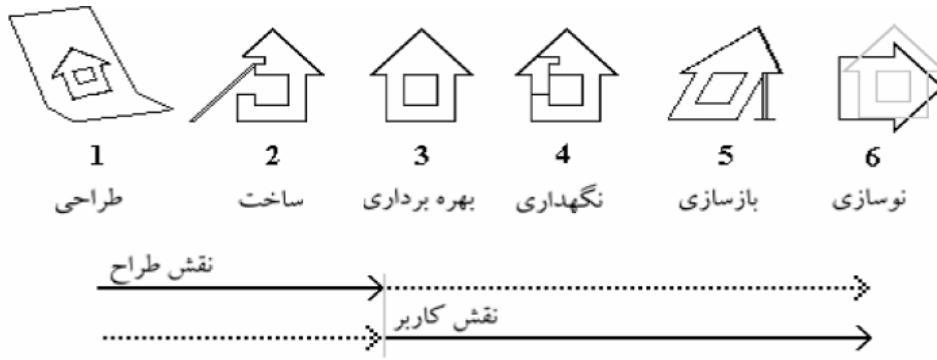
گشتالت» و «روانشناسی سازشمند یا تبادلی» و مکتب «روانشناسی بوم شناسی (اپتیکی)» جیمز گیبسون که حقایق روان شناختی «از ذرات ایستای نامرتب تشکیل نمی شود» و لذا مطالعه آنها نیازمند شیوه هستند. در واقع باید گفت:

۱. «روانشناسی گشتالت»: بر الگوهای ادراکی و هم ریختی بین شکل ها و تجربیات ادراک محیطی با فرآیند شکل گیری نظام عصبی در انسان علاقه مند است؛ درک روانشناسی گشتالت عبارت است از درک مفاهیم مرکزی آن، که در میان مفاهیم اصلی، گشتالت و میدان (field) را می توان نام برد.

۱. «روانشناسی سازشمند»: تجربه انسان از محیط و ارتباط متقابل انسان و پیرامونش را مبنا قرار داده و ادراک را به مانند فرآیندی سازشمند بین مشاهده گشتالت اولین حرکت روان شناختی آلمان، بر مبنای

۱. روانشناسی گشتالتی، به الگو واره های ادراکی و برهمکنش میان شکلها و تجربیات ادراک آدمی می پردازد که دارای ساز و کار عصب شناختی در فرآیند شناخت ادراکی است. روانشناسی سازگار ممند تجربه آدمی و محیط را در بستر خوانشی از تقابل انسان و محیط برای برپایی سازش با ساختار محیطی مورد بررسی قرار می دهد، حال آنکه روانشناسی بوم شناختی بر این اصل تاکید دارد که داده های محیطی بی واسطه و بی نیاز از پردازش ذهن انسان با حواس آدمی دریافت می شود (Gibson, ۱۹۶۶).

روانشناسی گشتالت بر پایه این ایده است که ما چیزها را به صورت یک کل یکنواخت تجربه می کنیم. این رویکرد به روانشناسی ابتداء در آلمان و اتریش و در خلال قرن نوزدهم در پاسخ به رویکرد جزئی نگر ساختار گرایی پدید آمد. این متغیران به جای شکستن افکار و رفتار به کوچکترین عناصر، عقیده دارند که باید کل تجربه را مورد نظر قرار داد. به عقیده آنها، کل بزرگتر از مجموع اجزا است. گشتالت یک اصطلاح آلمانی است که معادله های متعدد از جمله فرم، شکل بندی، هیئت و کل برای آن پیشنهاد شده است.

نمودار ۱۱. اهمیت نقش طراح و کاربر در مراحل پروژه؛ مأخذ: اسلامی، ۱۳۸۶.

به ترتیب زیر است: ۱. نیازهای فیزیولوژیک مانند گرسنگی و تشنجی؛ ۲. نیازهای اینمنی مثل امنیت و محافظت در مقابل خدمات؛ ۳. نیازهای تعلق و دوست داشتن مثل عضویت در گروه های اجتماعی و نیاز عاطفی؛ ۴. نیاز به قدر یعنی فرد نزد خود و دیگران دارای ارزش بالایی باشد؛ ۵. نیاز به خود شکوفایی که بیانگر میل به ارضای ظرفیت های فردی است؛ ۶. نیازهای شناختی و زیبا شناختی مانند میل به دانستن و تمایل به زیبایی برای زیبایی.

۲. «انگیزه»: انگیزه نیروی هدایتگر رفتار است و رفتارها در جهت ارضای نیازهای انسانی شکل می‌گیرند. نیازهای مشترک شناخته شده در انسان دامنه وسیعی از جمله نیازهای فیزیولوژیکی نیازهای زیستی یا نیازهای اجتماعی و اکتسابی را در بر می‌گیرند. نیازها از هر گروهی که باشند سبب افزایش تنش یا انرژی درونی فرد می‌شوند و در حقیقت ایجاد انگیزه ممکنند.

۳. «نیاز»: هر فرد دارای تعدادی نیازهای ذاتی است که فعال کننده و هدایت کننده رفتار اوست. این نیازها غریزی هستند یعنی ما با آنها به دنیا می آییم اما رفتارهایی که ما برای ارضاء این نیازها به کار می برمی ذاتی نیستند، بلکه آموختنی بوده و بنابراین افراد مختلف ممکن است در نحوه ارضای انگیزه ها تفاوت های زیادی پیدا کنند (پاکزاد،

۴. «فعالت»: از آنچا که نیاز یک مفهوم انگیزشی

در ادامه به بررسی برخی از مفاهیم در این رابطه پرداخته می‌شود:

۱. سلسله مراتب نیازهای انسانی»: برای تعریف نیازهای انسانی مدل های زیادی تدوین شده است که از بین آنها مدل مقیاس احساسات اصلی در رقابت «الکساندر لیتون» و مدل سلسله مراتب نیازهای انسانی «مازلو» مورد استفاده طراحان محیطی قرار می گیرد. مدل نیازهای الکساندر لیتون و سلسله مناسب دارای دو کمیت محیط ساخته شده

در عین احترام به انسان است. این نیازها عبارتند از: امنیت فیزیکی، ابراز دشمنی، ابراز عشق، حفظ علایق شخصی، شناسایی شدن، بیان خود انگیختگی، تشخیص جایگاه خود و دیگران در جامعه، حفظ و مراقبت از عضویت گروهی معین، تعلق به یک نظم معنوی اشکال این مدل عدم وجود دسته بندی و نظام مشخص و پیچیدگی نیاز هاست. آبراهام مازلو سلسه مراتبی از نیازها از قوی ترین تا ضعیف ترین بیشنهاد کرده است. سلسه مراتب بیشنهادی او

جدول ۲. انواع نظریه های روانشناسی محیط؛ مأخذ: یافته های تحقیق.

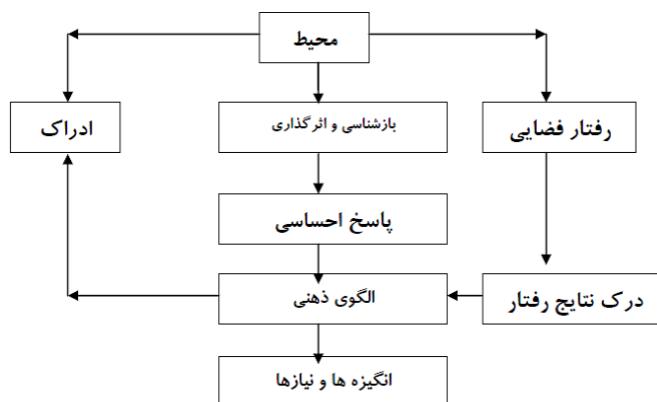
عنوان نظریه	توضیحات
نظریه های شناختگرایی	اغلب پژوهش‌های مکتب رفتارگرایی محدود به جنبه هایی از رفتار می شود که قابل مشاهده و اندازه گیری هستند. محیط نیز بعنوان مجموعه ای از حرکتها در رابطه با پاسخهایی که از سوی ارگانیزمها ارائه می شود، مورد بررسی قرار می گیرد ولی در اکثر پژوهش‌های این مکتب نیز به ساخت و رابطه پیچیده بین ابعاد مختلف محیط (کمتر توجه می شود) (مرتضوی، ۱۳۶۷، ص ۱۵).
نظریه گشتالت	از دیدگاه مکتب گشتالت، رفتار و فرآیندهای پایه روانی از قبیل ادراک، شناخت، احساس و ادراک و تفکر را نمی توان به اجزاء تشکیل دهنده آنها مانند پیوندها تجزیه کرده، از تراکم بررسیهای اجزاء به کیفیت هیئت یا ترکیب جریان رفتاری پی برد ((مرتضوی، ۱۳۶۷، ص ۱۷).
نظریه روانشناسی اجتماعی	روان شناسی مُحيطي همچنین نظریه های گوناگون را در ارتباط با تاثیر مُحيط بر انسان و چگونگی ارتباط و تعامل ما بین مُحيط کالبدی و تجربه انسان از آن خلق کرده و سوالات مناسب را در این ارتباط مطرح ساخته است تا بتواند پژوهش های تجربی متناسب با آن نظریه ها را به اجرا در آورد.
نظریه میدانهای لوین	رفتار تابع تاثیر متقابل عواملی است که از فرد از یکسو و از مُحيط از سوی دیگر، سرچشم می گیرند. یکی از مهمترین مبانی این نظریه چنین بیان می شود: رفتار تابع ویژگیهای فضای زیست است (مرتضوی، ۱۳۶۷، ص ۱۸).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۱

دارد مستلزم حرکت یا حرکات خاصی برای برآورده شدن آن نیاز است. به تمامی افعال انسانی که در راستای برآوردن یکی از نیازهای او انجام می گیرند، فعالیت گفته می شود. علی رغم تنوع زیاد رفتارهای انسانی می توان آن ها را از طریق تشابه در جنبه فیزیکی آنها یا اشتراک در برآوردن نیاز، در دسته های کوچکتری با نام فعالیت طبقه بندی کرد (پاکزاد، ۱۳۸۵، ص ۴۱). فعالیت ها بر اساس جبری و یا اختیاری بودن به سه دسته تقسیم می شوند:
 ۱. «فعالیت های ضروری»: فعالیت هایی که حالت اجباری داشته و شامل فعالیت های عمومی مردم از قبیل حرکت به سمت محل کار و یا خرید مایحتاج می باشد؛
 ۲. «فعالیت های انتخابی»: جزو نیازهای اولیه انسان نبوده و از این رو تنها در صورت مهیا بودن زمینه لازم انجام می پذیرند. از قبیل تفریح و گردش؛
 ۳. «فعالیت های اجتماعی»: شکل گیری این فعالیت ها به واسطه حضور افراد در فضاست. همانند صورتی که آنچه در عمل رخ می دهد دسته وسیع و متنوعی از رفتارهایست. در واقع رفتار انسان تحت تاثیر مجموعه ای از عوامل مختلف و متفاوت قرار دارد که چگونگی و نحوه انجام فعالیت یعنی همان رفتار

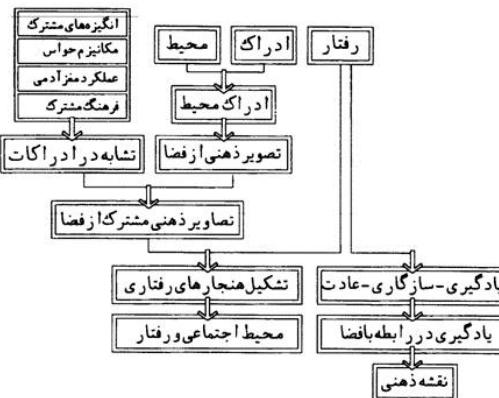

نمودار ۱۲ (سمت راست). فرایند رفتار انسان در محیط؛ مأخذ: پاکزاد،

ص: ۴۹، ۱۳۸۵

شیوه‌های متداول زندگی است. معماری و شهرسازی با فضاهایی سرو کار دارند که انواع فعالیتها در چارچوبهای متفاوت در آنها اتفاق می‌افتد و در حقیقت به این فضاهای معنی و مفهوم می‌دهند. این فعالیتها تابع خصوصیات فرهنگ جامعه‌ای است که صاحبان این فعالیتها به آنها تعلق دارند. این امر در مورد فضاهای شهری به خصوص خیابانها و میدانی به شدت مطرح است. «فرهنگ، الگوهای رفتاری را بوجود می‌آورد و در نتیجه این الگوهای رفتاری تعیین کننده چگونگی استفاده مردم از فضاهای می‌شوند. بنابراین نحوه استفاده مردم از فضا براساس فرهنگ می‌باشد. به عنوان مثال در هندوستان خیابان معجونی از فعالیتهای متعدد و متنوع است. که در نتیجه انواع بو، صدا و مناظر عجیب و غریب در هم بافته شده‌اند. در حالیکه در جوامع غربی پیاده روی و پرسه زدن در خیابانها عملی ناپسند محسوب می‌شود و حتی در برخی از ساعت‌های شباهه روز نه تنها خوش آیند نیست بلکه خطر جانی نیز دارد» (بحرینی، ۱۳۸۴، ص: ۳).

قرارگاه‌های رفتاری: محیط شامل مجموعه‌ای از قرارگاه‌های رفتاری است که درون یکدیگر قرار گرفته‌اند و با هم فصول مشترک دارند. این قرارگاه‌های رفتاری دارای دو عنصر اساسی‌اند: یک الگوی شاخص رفتار و یک محیط فیزیکی. محیط فیزیکی ساختاری کالبدی مرکب از سطوح

نمودار ۱۳ (سمت چپ). بررسی رابطه محیط و رفتار؛

مأخذ: زراعت دوست، ۱۳۷۹، ص: ۸.

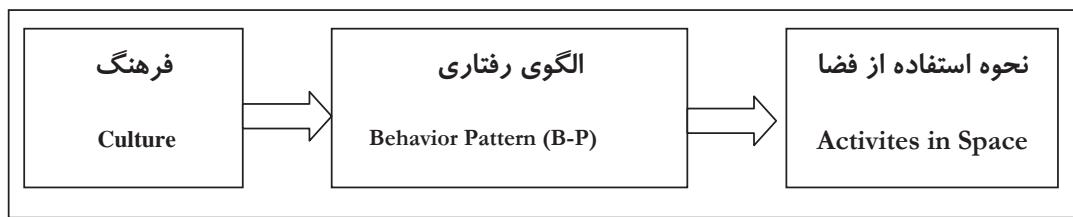
میری شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۲

را تعیین می‌کنند. رفتار انسانی فراینده است تحت تاثیر ویژگی‌های انسانی و عوامل مختلف محیطی. در واقع محیط می‌تواند خاستگاه ادراک، بازشناسی و اثرباری و رفتار فضایی باشد. الگوهای ذهنی که متاثر از نیازها و انگیزه‌ها هستند بر فرایند ادراک تاثیر می‌گذارند و رفتار فضایی خاصی را ایجاد می‌کنند که این رفتار خود منجر به تشکیل الگوهای ذهنی فردی و جمعی می‌شود.

امروزه فضاهای شهری در رابطه با رفتارهای استفاده کنندگان از آن فضاهای بررسی می‌گردد. هر فعالیتی که توسط انسان صورت می‌گیرد اساساً متکی به فرهنگ است و فرهنگ نتیجه مقررات نامدون (عرف)، عادات، آداب و رسوم، سنتها، سبکها و

نمودار ۱۴. رابطه فرهنگ الگوی رفتاری و نحوه استفاده از فضا؛ مأخذ: بحرینی، ۱۳۸۴، ص ۳.

جدول ۳. نظریه تاثیر محیط کالبدی بر رفتار انسان؛ مأخذ: نگارندگان.

گرایش رفتار- محیط	ویژگی اصلی	طرفداران اولیه
جبر گرایی محیطی	تغییر در منظر و عناصر معماری محیط، به تغییراتی در رفتار و به ویژه در رفتار اجتماعی منجر می شود.	معماران و شهرسازان دوره مدرن
اختیار گرایی محیطی (امکان گرایی)	محیط معمولاً باعث بروز رفتار نمی شود، بلکه زمینه ای برای وقوع رفتار است و افراد براساس معیارهای فرهنگی دست به انتخاب زده و رفتار می نمایند.	جامعه شناسان و دانشمندان جغرافیای شهری
احتمال گرایی	تأثیر محیط کالبدی بر رفتار، یک تأثیر احتمالی است و برحسب ویژگی های محیط احتمال وقوع رفتاری خاص در برخی از محیط ها نسبت به برخی دیگر بیشتر یا کمتر است.	روانشناسان محیط

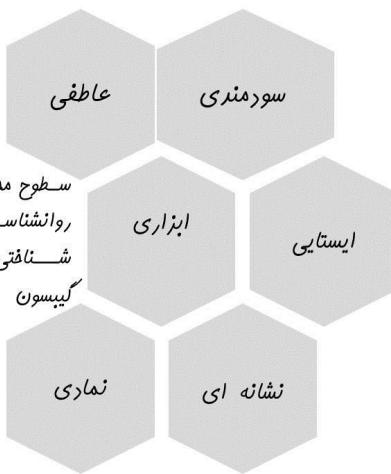
مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۳

جدول ۴. معنای مختلف محیط انسان ساخت از نگاه گیبسون؛ مأخذ: نگارندگان.

لایه های معنایی	معنای محیط ساخته شده	توضیح معنایی لایه ها
سطح اول	معنای ایستایی و استحکام	در معنای ایستایی و استحکام به ساختمان و بنا از نگاه ساختاری، مقاومت و پایداری آن در مقابل بارهای واردہ توجه می شود.
سطح دوم	معنای سودمندی	معنای سودمندی یک ساختمان، قابلیت کاربردی و عملکردی بنا است که برخی موقع برای استفاده به غیر از کاربرد اولیه خود بکار گرفته می شود.
سطح سوم	معنای ابزاری	در معنای ابزاری، بنا یک ساختمان کاربرد مشخص و از پیش طراحی شده را به عهده می گیرد و مانند یک ماشین عمل می کند.
سطح چهارم	معنای ارزشی و عاطفی	از نگاه معنای ارزشی و عاطفی، معنای یک بنا با عاطف درونی ادارک کننده ارتباط دارد.
سطح پنجم	معنای نشانه ای	معنای نشانه ای بنا به علامت و نشانه ای از موضوع دیگر اشاره دارد، مانند آثار معماری به متابه نماد یک شهر و یا کشور و یا یک دوره زمانی.
سطح ششم	معنای نمادین و رمزی	درک معنای نمادین، رمزی و یا سمبلیک از طریق تداعی معانی با مفاهیمی خاص (مانند معانی مقدس) که در دنیای مادی قابل لمس نیستند و یا حضور کالبدی ندارند، به وجود می آیند.

نمودار ۱۵. سطوح ۶ گانه محیط از دید روانشناسی بوم
شناختی گیبسون؛ مأخذ: ترسیم نگارند.

ندارند و در هر دو حالت فرا اشباع و فقدان اشباع، کارایی مطلوب از دست می‌رود.

فضای شهری و ابعاد اجتماعی - رفتاری

در بررسی تاریخ شکل گیری نظریات طراحی شهری و شهرسازی توجه به دو نکته حائز اهمیت است: ۱. با مرور آراء صاحب‌نظران و نظریه پردازان درمی‌یابیم که پس از تأکید بر مسایل مربوط به ادراکات فضایی و بصری و زیباشناختی، لزوم توجه به تقویت تعاملات اجتماعی و تاثیرات محیطی- رفتاری در ادبیات شهرسازی وارد شدند، و پس از آن امروزه با تثبیت تقریبی نقش کالبدی و اجتماعی فضاهای شهری بیشترین فعالیت‌ها و نظریه‌ها مبتنی بر ملاحظات زیست محیطی، پایداری و ایجاد امنیت و انسان مداری در قلمروهای عمومی می‌باشد. اما لازم به ذکر است لزوم توجه به مطالعات رفتاری و تعاملات اجتماعی جز لاینفک طرح‌های شهری امروزی است. در واقع دستیابی به شهری پایدار رابطه تنگاتنگی با میزان پاسخگویی محیط و فضای عمومی به تمامی ابعاد نیازهای انسانی دارد. و هر جا بحث نیاز مطرح می‌شود رفتار نمود عینی می‌باید (کاشانی جو، ۱۳۸۹).

۲. نکته دوم اینکه توجه صرف به مسایل زیباشناختی و ادراکات بصری مشکلات زیادی برای اجتماعات

مرتبط به هم و مت Shankل در الگوهای خاص است که فضاهای باز و سبز، ساختمان‌ها، اتاق و چیدمان فضا را تشکیل می‌دهند. این سطوح از مواد، بافت‌ها، و رنگدانه‌های مختلف ترکیب شده‌اند و به طرق مختلفی روشن می‌شوند. مدار رفتار به عنوان واحدی برای سنجش و تحلیل معماری اولین بار توسط «بارکر» مطرح شد. «قرارگاه یا مکان رفتاری» ترکیبی از فعالیت و مکان است که دارای اجزای زیر است: ۱. فعالیتی قبل تکرار و ارجاعی (الگوی جاری رفتار)؛ ۲. طرح خاصی از محیط (محیط کالبدی)؛ ۳. رابطه‌ای سازگار بین این دو (هم‌ساختی)؛ ۴. دوره زمانی خاص.

اگر یک الگوی جاری رفتاری در یک مکان کالبدی در زمان‌های مختلف بروز کند، آن مکان می‌تواند جزیی از یک یا چند قرارگاه رفتاری باشد. یک قرارگاه رفتاری می‌تواند نیازهای یک فرد را (از ابتدایی ترین تا پیچیده‌ترین) برآورده کند هر قرارگاه رفتاری می‌تواند یک حریم داشته باشد که رفتار در آن مستقر می‌شود. مشکل حریم وقتی بروز می‌کند که فعالیت‌هایی که نیاز به تفکیک دارند به خوبی تفکیک نشوند. «قرارگاه رفتاری» یا «مکان رفتار» را می‌توان واحد اجتماعی کوچکی بشمار آورد که از آمیزش یک «فعالیت» و یک «مکان» بوجود می‌آید و عرصه‌ای برای بروز عملکردهای آن محیط شهری به حساب می‌آید. نظریه سطح اشباع منابع انسانی یکی از مفاهیم کلیدی در نظریه مکان- رفتار یا همان قرارگاه‌های رفتاری است. به دلایل مختلفی یک مکان رفتار ممکن است تعداد کم یا زیادی از افرادی را که متمایل به فعالیت هستند به خود جذب نماید. وقتی که افراد زیادی در پیرامون موضوع کار حضور دارند و مکان رفتار از یافتن راهی برای ورود افراد بیشتر ناتوان است، پدیده اشباع بالای منابع انسانی رخ می‌دهد. از سوی دیگر وقتی که افراد کمی جذب فعالیت می‌شوند، پدیده فقدان اشباع منابع انسانی رخ می‌دهد (ویکر، ۱۹۸۶)؛ بنابراین مکان‌های رفتاری، موجودیت ایستایی

جدول ۵. ابعاد نظری زیبایی شناسی محیط؛ مأخذ: نگارندگان بر اساس یافته های تحقیق.

توضیحات	بیان کننده	ریشه	رویکرد	
ساختمن و محیط کالبدی، ترکیبی از اجزائی است که هر کدام بیام را منتقل می کنند. لذت بخش بودن بیام وابسته به ساختار و محتوای بیام آن است. هرچه بیام منظمه تر باشد، مفهوم تر و لذت بخش تر است.	آبراهام مولس (۱۹۶۶)	روان شناسی ادراک	رویکرد نظریه اطلاعات	جهانی
نظم های پیچیده تر لذت بیشتر ایجاد می کنند. زیبایی از رابطه نظم و پیچیدگی به دست می آید. هرچه کثرت معانی بیشتر باشد محیط لذت بخش تر است.	رودلف آرنهایم (۱۹۷۱)			
رویکرد معناشناسی به جای انکا به الگوی ساختار محیط بر معنای عنصر محیطی منکی است. معنا، تداعی آگاهانه میان موضوع یا اثر و یک انگاره است.	میر چادالیاده (۱۹۵۴)	فلسفه و دین	رویکرد معناشناسی	
یک عنصر معماری و محیط، ممکن است در مکانهای مختلف معانی متفاوتی داشته باشد، لذا اهمیت زمینه مورد تأکید است.	فریدیناند سوسور (۱۹۱۵)	زبان شناسی	رویکرد نشانه شناسی	
میزان انگیختگی یک فرد با ادراک او از جالب بودن محیط همیستگی دارد. سطح انگیختگی وابسته به ساختار محیط، شخصیت، انگیزش و نیاز های فردی است.	برلاین (۱۹۷۲)	روان شناسی گشتالت	رویکرد روان شناسی زیست ساختی	

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۵

بررسی آن حائز اهمیت می باشد.

بیان یافته های توصیفی تحقیق

در ادامه به بررسی تاریخی نظرات مطرح شده در حیطه مسایل اجتماعی و علوم رفتاری و تاثیر آن بر محیط و کالبد شهرها پرداخته می شود.

۱. «جان لنگ»: با انتشار نظریه خود در کتاب «آفرینش نظریه معماری» به بررسی نقش علوم رفتاری در طراحی محیط پرداخته است. وی با تبیین و تفهیم دقیق رابطه میان انسان و محیط، دریافت انسان از فضا و تصورات مردم از محیط را بررسی کرده و معتقد است تشکیل طرحواره ذهنی در اثر تعامل انسان و محیط تعیین کننده رفتارها و فعالیت های انسان در فضای شهری است. وی با اشاره به قابلیت های محیط ساخته شده، قرارگاه های رفتاری را مکانی برای تعاملات اجتماعی

محلى ایجاد نمودند که منجر به تولید نظریات محیطی رفتاری با لزوم تاکید بر تعاملات اجتماعی شدند. اما همین نظریات بستر رسیدن به نظریات پایداری و تامین کیفیت محیط امروزی شدند، امروزه مقیاس انسانی و انسان مداری در شهرسازی اهمیت یافته و توجه به تامین نیازهای انسانی از جمله تامین ایمنی و امنیت محیطی در راس کار طراحان قرار گرفته است. بنابراین سیر تحول ادبیات و نظریات شهرسازی نشان می دهد نه تنها مولفه های اجتماعی و تاثیرات محیطی رفتاری، حفظ شده است، بلکه گسترش و ارتقا کیفی سایر ابعاد بر پایه این مولفه ها و تقویت آنها منجر به ظهور رویکردهای فعلی شده است، همچنین نظریات مطرح شده در این حیطه نقش مهم و به سزا دی در ساخت کالبدی شهرهای امروزی ایفا کرده است که

هماهنگی مردم و اشیا در تحلیل و پذیرش این مطلب که روابط اجتماعی به واسطه اشیا شکل می‌گیرد، نکته کلیدی است که در تحلیل آرنت درباره فضای عمومی آمده است (مدنی پور، ۱۳۸۷، ص ۱۹۸).

۶. «پاول زوکر»: مطالعات گستردگی بر روی فضای شهری میدان انجام داده است. وی میدان را توقفگاهی روانی می‌پنداشد که تعاملات اجتماعی را در خود جای می‌دهد و آن را محدود به ابعاد بصری و کالبدی نمی‌داند بلکه بر جنبه‌های اجتماعی و فعالیت‌های جاری در فضا تاکید ویژه‌ای می‌کند. زوکر ادراک فضا را معطوف به تجربه حرکت انسان در آن می‌داند. در همین دهه طرح موضوع سیمای شهر و عناصر پنجگانه شکل دهنده تصویر ذهنی ساکنان از آن توسط کوین لینچ تحول عظیمی در حوزه مسایل شهری ایجاد کرد. لینچ با مطرح کردن مباحث ادراکات عمومی مردم از محیط، تجسم شهر، تصویر ذهنی شهر معتقد بود که عوامل متحرک و از جمله انسان در ایجاد تصویر هر شهر موثرند.

۷. «جین جیکوبز»: نیز با مطرح کردن تئوری چشمان خیابان، خیابانها و پیاده‌روهای شهر را عامل مهمی در تصویر ذهنی افراد می‌داند و معتقد است که خیابان‌ها و پیاده‌روها باید واجد سرزندگی و امنیت لازم باشند و حضور افراد در این فضاهای را یکی از عوامل ایجاد سرزندگی و تأمین امنیت قلمداد می‌کند.

۸. «رومی پسینی»: در سال ۱۹۸۴ در راستای تکمیل و گسترش مبحث مسیریابی و جهت‌یابی که قبلاً توسط لینچ مطرح شده بود و با مطالعات راپاپورت دنبال شده بود، کتاب مسیریابی در معماری با تاکید بر مطالعات روانشناسی محیطی را منتشر کرد. وی جهت‌یابی را تنها منحصر به تشخیص مسیر از طریق محیط مصنوع و عناصر معماري نمی‌داند بلکه مجموعه‌ای از علایم و نشانه‌های بصری، علایم ارتباط شنیداری، عناصر قابل لمس و ... را موثر می‌داند. در واقع وی به تاثیر و تعامل کالبد و محیط انسان-ساخت با نیازهای انسانی

و برآورده کردن نیازهای انسانی در شهر می‌داند. ۲. «آموس راپاپورت»: از برجسته‌ترین نظریه پردازان علوم رفتاری است که به مسایل شهری توجه ویژه‌ای کرده است. وی به موضوع کنش متقابل انسان و محیط به نفی موقعیت انفعالی انسان در فضای شهری پرداخته است و حرکت در محیط را مهمترین عامل شناخت محیط و طرح ذهنی می‌داند (کاشانی جو، ۱۳۸۹، ص ۹). وی با مطرح کردن موضوعاتی همچون جهت یابی در محیط شهری از طریق نقاط خاص، کاربری و دسترسی، و توجه به تاثیر موضوع ورودی و خروجی در مبحث دسترسی و تمرکز فعالیتی در جهت یابی به نوعی ارتباط محیط کالبدی با نحوه رفتار انسانی و تعامل این دو باهم را به نمایش می‌گذارد.

۳. «اپلیارد»: در تحقیقی که در سال ۱۹۸۱ در سان فرانسیسکو انجام داد، نشان داد چگونه حمل و نقل و کالبد شهر بر تعاملات اجتماعی تاثیر می‌گذارد. اپلیارد تعاملات اجتماعی را در خیابان‌های با سطح ترافیکی متفاوت سنجید: ترافیک سبک (۲۰۰۰ سفر در روز) و ترافیک سنگین (۱۶۰۰۰ ترافیک در روز). در خیابان با ترافیک سنگین تقریباً کمتر از سه مرتبه تعاملات اجتماعی برقرار شد. نتایج این تحقیق نشان داد چطور جداسازی کامل باعث شد ساکنان دو سمت خیابان با ترافیک سنگین کمترین تماس اجتماعی با یکدیگر داشته باشند.

۴. «ویلیام وايت»: تحقیقات گستردگی در زمینه مسایل اجتماعی و رفتارشناسی در فضای شهری انجام داده است. وی معتقد است رفتار مردم در فضای شهری عجیب و غیرقابل پیش‌بینی است و آنچه بیش از هر عامل دیگری مردم را به خود جذب می‌کند حضور سایر افراد در فضای باشند. ۵. «هانا آرنت»: در کتاب شرایط انسانی (۱۹۵۸) مشوق برونگری و زندگی سیاسی و اجتماعی است که در آن قلمرو عمومی نقش اصلی را بازی می‌کند. به عقیده آرنت فضا در دو رده طبقه بندی می‌کند: فضای حضور در میان دیگران و فضای مابین دیگران.

نمودار ۱۶. بازناسنی قرارگاه های رفتاری؛ مأخذ: دژدار و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۰.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۷

و یا انجام کاری؛ ۲. تعداد کافی صندلی، نیمکت و مکان های غیر رسمی جهت نشستن، استراحت کردن و تماشای چیزی (مردم دیگر، آب و حتی وسایل نقلیه)؛ ۳. امکان مشارکت در فعالیتی که در حال رخ دادن است (نشستن، ایستادن دور هم، با هم چیزی خوردن در جایی که سایر مردم در حال خوردن هستند)؛ ۴. امکان نگاه کردن به چیزی مثل ویترین مغازه ها، مجسمه ها، فواره ها، بازارها؛ ۵. بهره مندی از تابش آفتاب و حفاظت در مقابل باد. همچنین وی معتقد است: طراحی مناسب ممکن است تحت برخی شرایط، هیچ گونه سرزنشگی اجتماعی به وجود نیاورد، «تمایل افراد جامعه به یک مکان طبیعتاً پیچیده است و ممکن است بیشتر حاصل عوامل محیطی، فرهنگی و تاریخی باشد تا صرفاً عوامل طراحی. در حقیقت طراحی بیش از حد فضا ممکن است تاثیر منفی بر گرایشات محیطی داشته باشد» (Hass Klau, ۱۹۹۹: ۳۱).

۱۱. «بحرینی» در کتاب خود با نام تحلیل فضای شهری به ارزیابی کمی و کیفی الگوهای رفتاری استفاده کنندگان از محیط شهری می پردازد. بحرینی معتقد است نحوه استفاده از فضای ریشه در

از طریق حواس پنجگانه در فضای شهری تاکید می کند (همان، صص ۷-۵). ۹. «گهله» دیگر نظریه پردازی است که معتقد است جذابیت شهر را می توان با توجه به انبوه مردمی که در فضاهای همگانی آن گردهم می آیند وقت خودشان را در آن جا می گذرانند، شناسایی کرد (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۴۳۷). گهله (۱۹۸۷) معتقد است سه نوع فعالیت در فضای عمومی شهری اتفاق می افتد: فعالیت های ضروری که کمترین تاثیر را از محیط مادی و فضای عمومی می پذیرد، فعالیت های انتخابی و گزینشی و فعالیت های اجتماعی که به صورت بهبود بخشیدن به کیفیت محیط، امکان دیدار مردم و حضور به صورت پیاده در این گونه فعالیت ها نیز افزایش می یابد. اگر کیفیت محیط ضعیف باشد، ممکن است فقط فعالیت های ضروری در آن محیط رخ دهد و در نتیجه پتانسیل های محیط کارکرد واقعی پیدا نمی کند.

۱۰. «هاس کلا»: بر ملحوظ داشتن کیفیت هایی مبتنی بر پاسخگویی به نیازهای انسانی و الگوهای رفتاری جهت ایجاد فضاهای موفق شهری تاکید می کند: ۱. ایجاد فضاهایی برای تماشا کردن نشستن

جدول ۶. دسته‌بندی نظریات موجود در رابطه با بعد ادراکی و رفتاری فضای شهری؛ مأخذ: نگارندگان.

نظریه پرداز	سال	نظریه	مفاهیم کلیدی
ویلیام وايت	۱۹۸۰	زنگی اجتماعی فضاهای شهری کوچک	تاكيد بر نقش اجتماعی فضای شهری و بررسی الگوهای رفتاری مردم
اپلیارد	۱۹۸۱		تأثير حمل و نقل و کالبد شهر بر تعاملات اجتماعی
رومیدی پاسینی	۱۹۸۴	مسیریابی در معماری	جهت یابی مردم در فضای شهری و توجه به نیازهای ویژه کاربران
جان لنگ	۱۹۸۷	آفرینش نظریه معماری (نقش علوم رفتاری در طراحی محیطی)	قرارگاه های رفتاری؛ تشکیل طرحواره ذهنی از تصورات مردم از محیط؛ تعامل قابلیت های محیط ساخته شده و رفتار
حانا آرنت	۱۹۵۸	شرایط انسانی	قلمرو عمومی عامل اصلی برونگری و زندگی سیاسی و عمومی
جان گهل	۱۹۸۷	زنگی در میان ساختمان ها	تقسیم بندی فعالیت در فضای شهری: ضروری، انتخابی، اجتماعی
اولدنبرگ	۱۹۸۹	مکان خوب، کافه ها، کافی شاپ ها، و دیگر پاتوق ها در قلب یک اجتماع	تاكيد بر تقویت عرصه های عمومی به عنوان قلمرو سوم افراد
کوپر مارکس	۱۹۹۰	مکان های مردمی	ارزیابی محیط سکونتی و معرفی فضای شهری هفتگانه
هاوس کلاو	۱۹۹۹	سرزندگی اجتماعی	توجه به الگوهای رفتاری و بستر اجتماعی فرهنگی برای طراحی
حسین بحرینی	۱۹۹۶	تحلیل فضای شهری در رابطه با الگوهای رفتاری استفاده کننگان	ارائه ضوابط مناسب طراحی با تحلیل کمی و کیفی فضای خیابان و الگوهای رفتاری استفاده کننگان از فضا
علی مدنی پور	۲۰۰۰	طراحی فضای شهری	فرایند اجتماعی- مکانی فضای شهری
پاکزاد	۲۰۰۵	راهنمای طراحی شهری در ایران	توجه به زمینه های ادراکی و رفتاری- محیطی در فرایند طراحی
پاول زوکر	۱۹۵۹	شهر و میدان	میدان عامل تبدیل جامعه به اجتماع نه صرفا محل تجمع افراد
کوین لینج	۱۹۶۰	سیمای شهر	تشکیل تصویر ذهنی و عناصر سازنده سیمای شهر از دیدگاه شهر وندان
جين جیکوبز	۱۹۶۱	مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی	پیاده رو عامل ایجاد تقویت و تعاملات اجتماعی مفهوم نظرات اجتماعی از طریق طراحی
راپاپورت	۱۹۷۷	جنبه های انسانی فرم شهر	موقعیت غیر انفعالی انسان نسبت به محیط و جهت یابی عابرین در محیط شهر

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۸

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۶۹

خود این فعالیت‌ها را در سه طیف مورد بررسی قرار می‌دهد. فعالیت‌های ضروری، انتخابی و گزینشی و فعالیت‌های اجتماعی. در ارتباط با فعالیت‌های ضروری به دلیل وجه اجباری آن‌ها، تاثیر محیط مادی و فضای کالبدی بر تعدد، تواتر و زمان این نوع فعالیت‌ها چندان زیاد نیست. در حالی که وقوع فعالیت‌های اجتماعی اثرگذار می‌باشد ولی از آنجا که شرط اول این گونه فعالیت‌ها حضور افراد دیگر در فضاست، در صورت حصول این شرط تأثیر فضای کالبدی کاهش می‌یابد. در مورد این فعالیت‌ها، فضای بیان یک عامل جذب جمعیت برای فراهم آوردن زمینه مناسب جهت شروع فعالیت‌های جدید عمل می‌کند. وجود فعالیت بر برخی کیفیت‌های فضایی اثر می‌گذارد. به طور مثال فضایی که نیمکت‌های آن خالی است مرده به نظر می‌رسد.

به همین خاطر دیگران نیز رغبتی در استفاده از نیمکت از خود نشان نمی‌دهند؛ بنابراین تراکم فعالیت‌ها از نظر تعداد، تکرار و دوام می‌تواند بر کیفیت‌هایی که ما از محیط درک می‌کنیم مانند سرززندگی و تنوع اثر داشته باشد. زمان متغیری است که تغییرات مقطعي یا تطوری در رفتار ایجاب می‌کند. تمام تغییراتی که در طول شباهه روز، سال و ماه اتفاق می‌افتد، بر نحوه انجام رفتار، تراکم رفتاری، حذف یا ایجاد رفتار جدید موثرند. این تغییرات به وضعیت آب و هوایی، ارزش‌های هنجاری جامعه، بستر فرهنگی و ... بستگی دارد. به عنوان مثال ایام عزاداری در کشور بسیار مهم‌اند و در این ایام رفتارهای خاصی و فعالیت‌های ویژه‌ای جایگزین فعالیت‌ها و رفتارهای روزمره مردم می‌شوند. همچنین در طی زمان ممکن است رفتارهایی در دستگاه ارزشی جامعه وارد شود و یا متروک و حذف شود که این موضوعی است که اخیراً در کشور ما مشاهده می‌شود. به عنوان مثال خوردن غذا در کنار خیابان به همراه خانواده در رستورانهایی که سرویس خیابانی طراحی کرده‌اند. یا شکل گیری پاتوق‌های خیابانی در خیابان‌های شهری و مهم که

مسایل و بستر فرهنگی دارد و محیط کالبدی و فضا تعیین کننده رفتارها نمی‌باشد بلکه می‌توان از طریق طراحی، فعالیت‌های مناسب را گسترش داد و فعالیت‌های نامناسب را تحدید کرد.
۱۲. «اولدنبیرگ» در کتاب «مکان» کافه‌ها، کافی‌شایپ‌ها، فروشگاه‌های کتاب و سایر پاتوق‌ها سه قلمرو تجربه‌ای انسان را تعریف می‌کند: کاری، سکونتی و اجتماعی و معتقد است باید تعادل این سه قلمرو برای آسایش و رضایتمندی مردم در زندگی روزانه حفظ شود و از آنجا که انتظارات از خانواده و کار گسترش یافته است، مردم به آزادی و فعالیت‌هایی که در قلمرو اجتماعی تأمین می‌شود، نیاز دارند (۲۰۰۳، carmona).

ویژگی‌های فعالیت (از جمله زمان، مکان انجام فعالیت، طول مدت، رواج و تواتر) ممکن است تحت شرایط انسانی یا محیطی تغییر کنند. در واقع توانایی‌های انسان از جمله قابلیت‌های بیولوژیکی وی و توانایی‌های حرکتی و حسی در نحوه انجام فعالیت موثرند. فوایدی که ادراک شناوری یا بینایی را تحت شعاع قرار می‌دهند، توانایی‌های جسمی انسان در استفاده از قابلیت‌های محیطی و بحث شایستگی در استفاده از محیط در حیطه شرایط انسانی قرار می‌گیرند. همچنین عوامل محیطی همچون دما، تابش، وزش باد و... بر دامنه و حدود فعالیت تأثیرگذارند. بروز برخی فعالیت‌ها نیازمند ظرف مکانی مناسب است. در ارتباط با سایر فعالیت‌ها هم فضایی را مناسب فعالیت می‌نمایم که معمولاً با توقف، رواج، تواتر و مدت زمان فعالیت در آن به نسبت سایر فضاهای فزونی چشم‌گیری داشته باشد. فعالیت‌هایی که با توقف طولانی همراه هستند. ایستادن یا نشستن، بیشتر در لبه‌ها و مکانهایی که فرد در چنین فضاهایی دید نسبتاً خوبی به دیگر فعالیت‌های جاری در فضای داشته باشد. فضای شهری در عین دارا بودن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه، ظرف فعالیت‌های شهری و ضرورت‌ها مرتباً بر آن نیز محسوب می‌گردد. گهله در کتاب

جدول ۷. انواع نگرش به انسان از دیدگاه روانشناسی محیط؛ مأخذ: نگارندگان بر اساس رازجویان، ۱۳۷۵.

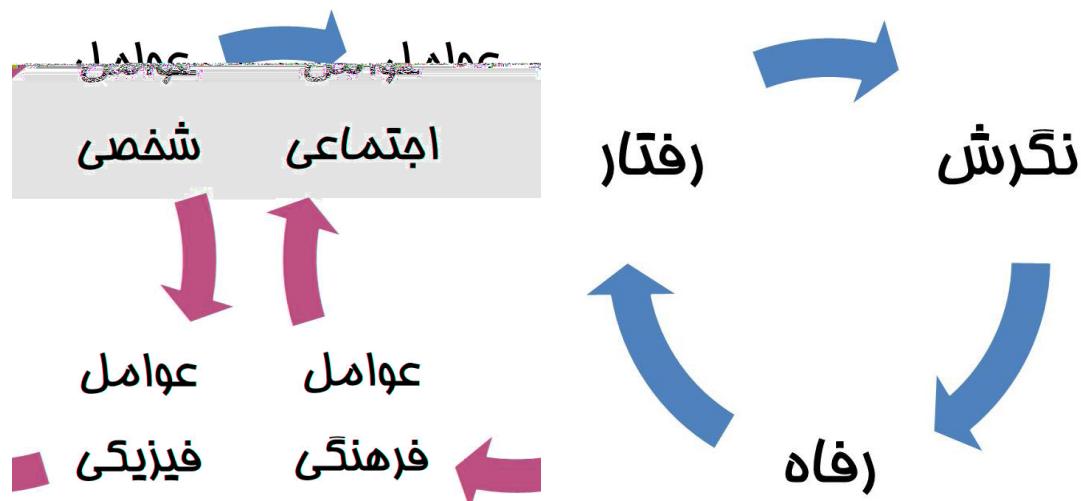
نوع نگرش به انسان	ویژگی ها
انسان، پدیده ای مکانیکی	هدف خلق محیط فیزیکی متناسب با توانمندی و محدودیت های احساسی، حرکتی و هوشی انسان بوده است.
	آنتروپومتریک: ابعاد فیزیکی انسان و محدودیتها و توانایی های او ارگونومیک: مسایل مربوط به رابطه انسان و ماشین
انسان، پدیده ای ادراکی و انگیزه ای	انسان مجموعه ای از فرایند های درونی (ادراك حسی و عقلی) و تاثیرپذیر از انگیزه و هیجانات همراه با مجرکهای محیطی و عکس العمل های معنایی و محتوایی نسبت به محیط است.
انسان، پدیده ای متجلی در رفتار	از طریق مطالعه رفتار انسان می توان به خصوصیات او پی برد.
انسان، پدیده ای مبتنی بر بوم و محیط	انسان به عنوان پدیده ای مرکب از قابلیت های درونی (ادراك حسی و عقلی) و نمودهای بیرونی (صورتهای مختلف رفتار) در رابطه با محیط است.

درییش شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۰

در بین جوانان باب شده است و ایستادن و گپ زدن رفتار شهروندان موثر است. به عنوان مثال در یک مسیر حرکتی مانند پیاده رو فردی که در حال راه رفتن به منظور رسیدن به خانه می باشد، با دیدن ویژگین مغازه ها یا صحنه ای جالب توقف نموده و به تماشا می ایستد، حتی ویژگی هایی همچون عرض ورودی مغازه های تجاری یا رنگ و نمای بصری یک بدنه در ایجاد کشش و تمایل در افراد برای توقف و مکث و ایستادن و نگاه کردن یا خرید کردن موثرند. بنابراین می توان تاحدودی از طریق دخالت در محیط و ویژگی های آن، قابلیت آن را برای استفاده شهروندان افزایش داد، رفتارهایی را القا و بخشی از ناهنجاری ها را کاهش داد. به عنوان مثال وجود سلسله مراتب دسترسی میزانی از آسودگی و راحتی و امنیت به فرد می دهد تا آزادانه بتواند به فعالیت های انتخابی و اجتماعی بپردازد همچنین به خوانایی فضایی نیز کمک می کند. یا از نظر تناسب عرض با تراکم افراد و الگوهای رفتاری، در پیاده رو تنگ مردم بیشتر تمایل به حرکت دارند و در

نمودار ۱۸ (سمت چپ). عوامل موثر بر روان شناسی یک محیط مسکونی؛ مأخذ: ترسیم نگارنده، یافته های تحقیق.

سوال زیاد باشد شما ممکن است از سکونتگاه خود ناراضی باشید و ممکن است سکونتگاه شما هیچ وقت به کاشانه تبدیل نشود.
«اندازه گیری رضایت از محل سکونت»: برای استنباط رضایت از سکونتگاه، باید آن را به میزان کافی اندازه گیری نمود ولی این سنجش فقط در یک سوال ساده خلاصه نمی شود: «آیا شما از آپارتمانات رضایت دارید؟» رضایت ممکن است در مورد کیفیت بخش های مختلف سکونتگاه فرق کند مانند: وسعت فضا، زیبایی، نور و رابطه بین نوع استفاده ساکنان و کیفیت ساختمان مثل نور برای مطالعه و یا نور برای شستن ظروف.

لذا عوامل مختلف در راستای روانشناخت مجتمع های مسکونی شهرها عبارتند از:
۱. **تأثیرات شخصی**: مسلمًا سلیقه و خوشنودی، بعضاً بستگی به شخص ساکن دارد. در بررسی های انجام شده در مورد سبک خانه افراد بالغ و جوان به عنوان سکونتگاه با تزئینات و آراستگی را ترجیح می دانند و افراد بالغ مسن تر نوع ساده تر را می پسندیدند. سادگی ممکن است جالب نباشد ولی بیانگر وضوح است، این موضوع برای افراد مسن مهم است زیرا برای آنها تحرک و ادراک مشکل تراز گذشته است. افراد بالغ جوان سکونتگاه اسرار

نمودار ۱۷ (سمت راست). پیامدهای روانشناختی بر پدیده مجتمع های مسکونی مناطق کلانشهری

یک مسیر با عرض زیاد الگوهای رفتاری بیشتری مشاهده می شود.

روانشناختی محیطی و مجتمع های مسکونی
برای درک روان شناسی یک محیط مسکونی، یک چهارچوب نظم دهنده نیاز است. منظور از این چهارچوب تهیه یک تصویر کامل از علل و نتایج زندگی در خانه های مسکونی مختلف است. چهار گروه از عوامل اصلی در این مورد عبارتند از:

۱. عوامل شخصی،
۲. عوامل اجتماعی،
۳. عوامل فیزیکی و
۴. عوامل فرهنگی.

پیامدهای آن در سه گروه کلی قرار می گیرند:
۱. اول نگرش؛ مانند: اولویتها و اغنا شدن،
۲. دوم رفتار؛ مانند: مدیریت فضا، اوقات فراغت و ترتیب دادن مبلمان، و
۳. سوم رفاه؛ مانند: سلامتی، تنفس، ترس از جنایت و حمایت اجتماعی.
«اولویتها برای محل سکونت، انتخاب و رضایت»: چه نوع سکونتگاهی را ترجیح می دهید؟ شما در واقع در کجا زندگی می کنید. اگر پاسخ های متفاوتی به این سوالات دارید تفاوت بین سکونتگاه ارجح و انتخاب سکونتگاه را می دانید. اگر اختلاف بین دو

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۱

۰ «آرزوها برای آینده»: زمان برای رضایت از سکونتگاه دارای اهمیت است اینکه شخص در انتظار بهبود کیفیت خانه خود است بر رضایت از سکونتگاه فعلی تاثیر دارد. بنابراین افرادی که در انتظار بهبود کیفی در خانه خود هستند نسبت به سایرین که در همان محل زندگی می کنند خوشحال تر هستند.

۲. «تأثیرات اجتماعی»: روابط متقابل ما با دیگران، ارتباطمأن با آنها، هنجارهایی که در قبول آنها با دیگران شریک هستیم، خلوت خصوصی در مقابل استقلال و امنیت نقش مهمی در اولویتهای ما در مورد سکونتگاه دارد. در حقیقت بخش مهمی از تعریف کاشانه عملکرد اجتماعی آن است. در یک تحقیق از افراد خواسته بودند که خانه ای طرح کنند که دارای خصوصیات خلوت خصوصی با امنیت و یا معاشرت اجتماعی باشد. خانه هایی که برای خلوت خصوصی طراحی شده بود دارای قسمتهای تعریف شده بیشتری بودند، آنها دارای اتفاقهای بیشتر و در نتیجه راهروهای بیشتر و اتفاقهای کوچکتر بودند. خانه هایی که برای ایمنی طراحی شده بودند دارای کوچکترین ابعاد بودند. خانه کوچکتر به معنای فضای کمتری برای تدافعت و ساکنان به یکدیگر نزدیکتر می باشند که می تواند به دفاع از خانه کمک کند. خانه هایی که برای معاشرت اجتماعی طراحی شده بودند. فضاهای داخلی آن دارای دید بیشتری بودند و دیوارهای آن احنای بیشتری داشتند.

۳. «تأثیرات فیزیکی»: خصوصیات فیزیکی یک خانه نیز تاثیر زیادی بر اولویتها و رضایت ما از خانه دارد. به عنوان مثال، خانه های کوچک و شلoug که دارای اتفاقهای محکمی است رضایت کمتری را جلب می نماید. چهار نوع شکل فیزیکی را در نظر می گیریم: فرم ساختمن، سبک معماری، فضاهای داخلی و فضاهای خارجی.

۰ «داخل بناء»: بیشتر تلاش در طرح داخلی به جای تحقیقات روانشناسی محیطی، مربوط با تغییر مدد و بیانات هنرمندانه است، اگرچه شواهدی است

آمیز را دوست دارند در صورتی که افراد مسن تر ترجیح می دادند که این مرموز بودن را در کتابهای داستان پیدا کنند جایی که زندگی آنها را مشکل تر نمی کند که مشتمل اند بر:

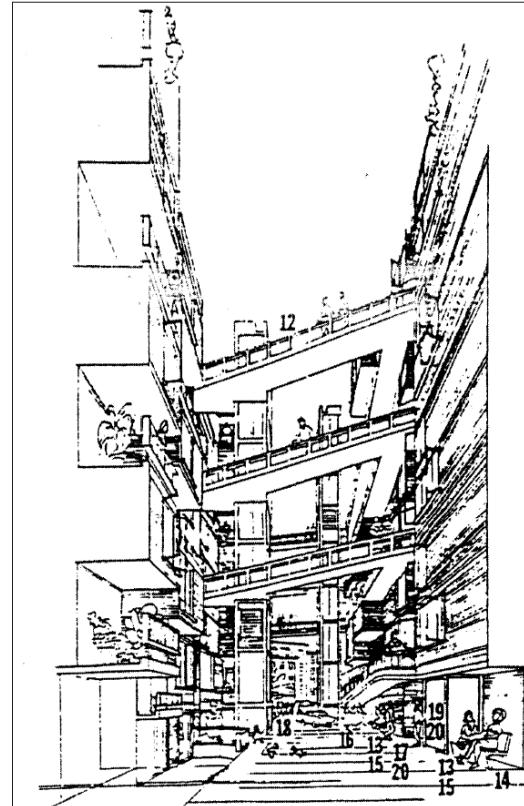
۰ «موقعیت اجتماعی - اقتصادی»: رضایت از سکونتگاه به موقعیت اجتماعی- اقتصادی نیز ارتباط دارد در یک تحقیق مشاهده شد، که افراد پولدارتر به کیفیت زیبایی کاشانه خود علاقه دارند ولی افراد فقیرتر اینمی، سلامتی و احتیاجات خانواده در کنار زیبایی را دارای اهمیت می دانند.

۰ «جنسیت و نقش اجتماعی»: نقش اجتماعی بر رضایت از سکونتگاه تاثیر دارد. زنان و شوهران غالباً در مورد مناسب بودن کاشانه خود اختلاف نظر دارند، همچنان که تعداد بیشتری از مردم از پخت و پز لذت می برند، تشابهات و تفاوتها بین اولویت زنان و مردان در طرح آشپزخانه اهمیت بیشتری پیدا می کند. هم مردان و هم زنان آشپزخانه هایی را که هم به اتفاق نشیمن هم به غذاخوری باز است به آشپزخانه هایی که از این فضاهای جدا هستند ترجیح می دهند، اگرچه خانم هایی که بیرون کار می کنند نسبت به خانم های خانه دار به آشپزخانه باز تمايل بیشتری دارند. در مطالعه ای که از مردان و زنان خواسته شد که یک خانه را طراحی کنند، زنان خانه های کوچکتر با فضاهای اجتماعی بیشتر و دیوارهای با انحنای طراحی کردن و در طرح های آنان ابداع بیشتری مشاهده شد. وقتی که مردان و زنان با هم طراحی کردن اندازه خانه ها بزرگتر بود و حتی خطوط منحنی بیشتری نسبت به طرح زنان داشت. افراد اجتماعی در صورت داشتن حق انتخاب خانه هایی را انتخاب می کنند که امكان معاشرت اجتماعی در آن در حداقل ممکن باشد. مسئله کلیدی و مهم دیگری که در مورد سلیقه و انتخاب مسکن اشخاص نقش دارد ارزش فردی است. اکثر ما به سکونتگاهی تمايل داریم که به اعتقاد خودمان می تواند در بدست آوردن ارزش‌های مورد نظر در زندگی به ما کمک کند.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۳

تصویر ۱ (سمت راست). در بررسی و طراحی یک مجتمع مسکونی بروولین و زایزل از مفهوم قرارگاه‌های رفتاری استفاده نمودند. آنها با استفاده از روش مشاهده توائنسنند عوامل لازم برای یک محیط انسانی را بر اساس نیازهای ساکنین آن مجموعه طراحی نمایند؛ و تصویر ۲ (سمت چپ). دید پی در پی و دیدگاه کالن درباره تجزیه و تحلیل روانشناسی فضاهای شهری؛ مأخذ: مطلبی، ۱۳۸۰، ص ۵۷.

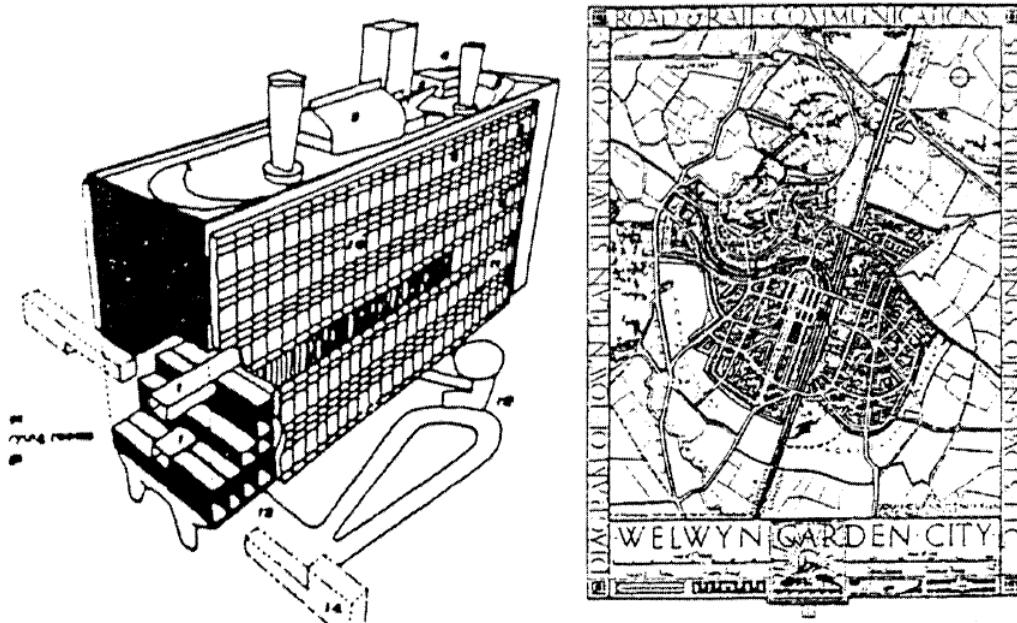
ولی بسیاری از آنها براساس ترجیح دادن رنگ در یک محدوده کوچک بدون هیچ گونه زمینه محیطی خاصی بوده (از افراد سوال نشده که آیا ترجیح می‌دهند که اتاق خواب و یا آشپزخانه خود را به یک رنگ خاص رنگ کنند). در مطالعه‌ای در مورد رنگ در کشور ژاپن به این نتیجه رسیدند که: رنگهایی که بیشتر اشباع بودند به عنوان رنگهای بهتر، زیباتر و راحت‌تر ارزشیابی شدند و میزان روشنایی بستگی به آن داشت که در اتاق چه مقدار فعالیت صورت می‌گیرد. رنگهای روشن به عنوان رنگهای تازه‌تر، شاداب‌تر و نورانی‌تر تلقی می‌شدند.

○ «فضای خارجی»: فضاهای خارجی در اطراف خانه تأثیر بسیار زیادی در رضایت افراد دارد. در یک مطالعه توسط فرانسوی‌ها معلوم گردیده است که

که اکثر افراد سقفهای مرتفع (بیش از ۸ فوت معادل ۲/۵ متر) و سقفهای مسطح یا شیبدار (با نسبت ارتفاع به قاعده ۴ به ۱۲) را ترجیح می‌دهند. البته همین نسبت شب نه کمتر نه بیشتر. همچنانی دیوارهای که با زاویه ۹۰ درجه یا بیشتر (نه کمتر) یکدیگر را قطع می‌کنند نیز ارجح است.

○ «مکان خانه»: مکان خانه تک واحدی در سایت موضوعی است که با آپارتمان متفاوت می‌باشد. آیا مردم طبقه همکف، طبقات میانی یا طبقات آخر را ترجیح می‌دهند؟ ظاهراً افراد واحد انتهایی و یا واحد گوشه ساختمان را مناسب‌تر می‌دانند. در یک گزارش در مورد سالمندان عنوان شده که آنها واحدهای انتهایی را هم را ترجیح می‌دهند.

○ «رنگ»: موضوع تحقیقات بسیاری بوده است؛

تصویر ۳ (سمت راست). باغ شهر ولوین طرحی از اینزرهای وارد بر اساس طرحی غیر مرکز برای طراحی مجتمع‌های مسکونی و تصویر ۴ (سمت چپ). طرح لوکوبوژیه برای طرح واحد همسایگی در مارسی؛ طراحی عمودی این مجتمع در مقابل طرح گسترش افقی هاوارد نگرشی متفاوت برای ایجاد محیطی اجتماعی را منعکس می‌کند؛ مأخذ مطلبی، ۱۳۸۰، ص ۶۰.

میری شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۴

فضای سبز در مجاورت محله مهمترین عامل رضایت در بین همسایه بوده است.

۳. «تأثیرات فرهنگی»: خانه‌ها در نقاط مختلف جهان بسیار متفاوت هستند، به عنوان مثال در روستای کندوان تبریز، خانه‌ها به صورت کندوی عسل، یا خانه‌های بلند با چوب درخت سرو در ایالت بریتیش کلمبیا در کانادا و خانه‌های شناور در کشمیر نشان دهنده تفاوت بسیار زیاد خانه‌ها در مناطق مختلف جهان می‌باشد. می‌توان نتیجه گرفت که افراد ترجیح می‌دهند در خانه‌هایی زندگی کنند که مطابق فرهنگ گذشته آنها باشد، این به این دلیل است که سکونتگاه‌ها تبلوری از فرهنگ می‌باشند، مکمل الگوهای رفتاری آن فرهنگ شده است. در بررسی فرم خانه در هفتاد و سه فرهنگ مختلف مشاهده گردیده است که میزان تقسیم‌بندی فضاهای داخلی بستگی به میزان پیچیدگی‌های اجتماعی- سیاسی در آن فرهنگ دارد.

نتیجه گیری و جمعبندی

نقش محیط در زندگی انسان و رفتار متناسب وی با محیط پیرامون ضرورت بررسی و تحلیل این مهم را از نظر روانشناسی محیطی بوجود می‌آورد. با توجه به اینکه ادراک انسان از محیط بستگی به عواطف احساسات، پس زمینه محیط و سایر عوامل تأثیرگذار در محیط می‌باشد و تابع نظریه‌های ادراک محیطی می‌باشد. رفتار و محیط رابطه‌ای دوسویه و اجتناب ناپذیر با یکدیگر دارند. رفتارهای شهروندان به نوعی تابعی از محیط و قابلیت‌های آن می‌باشد و فضای شهری عرصه‌ای برای بروز رفتارهایست. با توجه به رفتارهای مشاهده شده و دسته‌بندی که از رفتارها صورت گرفته است، می‌توان ملاحظات طراحی و کیفیاتی که یک محیط را پاسخگو به نیازهای رفتاری شهروندان در طیفها و دسته‌های مختلف می‌کند لحاظ نمود. بدین ترتیب علاوه بر تأمین کالبد مناسب برای وقوع رفتارهای شهروندان و حذف رفتارهای ناهنجار می‌توان رضایت خاطر

جدول ۸. متغیرها، شاخص‌ها و گویه‌های بررسی ارزیابی روانشناختی فضاهای شهری بالاخص در سطح محلات؛ مأخذ: نگارنده بر اساس یافته‌های تحقیق

شاخص‌ها	گویه‌ها
ویژگی‌های زیست محیطی	تمیزی آب و هوا، پاکیزگی محیط محله، امکان پیاده روی و دوچرخه سواری، برخورداری از آب سالم و خدمات مناسب شهری
دسترسی	دسترسی به فضای سبز؛ دسترسی به خدمات تجاری روزمره دسترسی به فضای آموزشی موردنیاز؛ دسترسی به فضای بهداشتی و درمانی؛ دسترسی به ایستگاههای حمل و نقلی
ایمنی و آسایش	کاهش سروصدا ناشی از ترافیک موتوری؛ کاهش وجود جرم و سابقه جرم در محله
هویت	احساس تعلق به محله؛ وجود رویداد تاریخی مهم؛ وجود مکان تاریخی مهم
دید بصری	هماهنگی محیط با فرهنگ ساکنین؛ هماهنگی ساختمان‌ها به لحاظ فرم؛ مناسب بودن نمای ساختمان‌ها؛ میزان زیبایی محله از دید ساکنین
روابط رسمی	روابط و تعاملات اجتماعی شهروندی در راستای سلامت روان و زندگی مسالمت آمیز جمیعی
روابط غیر رسمی (مشارکت)	کمک در رفع مشکلات محله؛ میزان ارتباط با همسایگان؛ تمایل کمک به همسایگان و یاری در حل مشکلات

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۵

شهروندان را کسب نمود. تامین کیفیت محیط از و شناخت متمرکز بودند، و به ابعاد و ماهیت خود محیط فیزیکی توجه خاصی نداشتند؛ اما مطالعات راستای دستیابی به حس مکان در شهر و فضای بعدی با تعریف و تبیین مفاهیمی چون فضای شهری، ازدحام، مکان‌های مقدس و مانند آنها ویژگی‌های کالبدی و ابعاد محیط را نیز در مطالعات وارد کردند. فریتز استیل عوامل کالبدی تأثیرگذار در ادراک و حس مکان را اندازه، درجه محصوریت، تضاد، مقیاس، تناسب، مقیاس انسانی، فاصله، بافت، رنگ، بو، صدا و تنوع بصری معرفی می‌کند. از سویی دیگر نتایج تحقیق، مستقیماً به کیفیت طرح و کالبد فیزیکی اشاره دارند. این موارد به دسترسی و نفوذپذیری و نیز راحتی و تصویر کالبد فیزیکی می‌پردازند. با تکیه بر پژوهش‌ها و با دقت در بافت محله‌های مسکونی، شاخص‌های روانشناختی شهروندان از کالبد و محیط فیزیکی محلات مسکونی شهری را به عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر بر رفتار زمان و اصلاح رفتارها یا حذف کامل آن از محیط فرهنگی و تاریخی جامعه نقش اساسی و اولیه دارد، به نحوی که باید اصلاح یا حذف آن رفتار را به سپرد. با آنکه مطالعات محیطی در ابتدا تحت تأثیر رویکردهای صرفاً روان‌شناسانه تنها بر دانش و باور طراحی نکته مهمی که مشهود است عدم توانایی طراح در اصلاح رفتارها یا حذف کامل آن از محیط است. در بسیاری از موارد رفتاری، فرهنگ و بستر فرهنگی و تاریخی جامعه نقش اساسی و اولیه دارد، به نحوی که باید اصلاح یا حذف آن رفتار را به زمان و اصلاح فرهنگ از طریق بسترسازی مناسب سپرد. با آنکه مطالعات محیطی در ابتدا تحت تأثیر رویکردهای صرفاً روان‌شناسانه تنها بر دانش و باور

شهروندان مطرح می کنیم. با توجه به بافت فیزیکی نوع محله های مسکونی شهری شاخص های ارزیابی ادراکی از کالبد فیزیکی می توانند بر کیفیت ادراک شهروندان از جذابیت منظر شهری و طبیعی، مبلمان شهری، نظافت و تمیزی، دسترسی به خدمات شهری و محله ای، و نیز دسترسی به حمل و نقل عمومی باشد.

منابع و مأخذ

آلتمن، ایروین (۱۳۸۲) محیط و رفتار اجتماعی، ترجمه: علی نمازیان، تهران، دانشگاه شهید بهشتی. ارباب جلفایی، آرش (۱۳۷۹) مبانی فلسفی و روانشناسی ادراک فضا، مجموعه مقالات گردآوری و ترجمه شده، تهران، نشر خاک. الکساندر کریستوفر و سرج چرمایف (۱۳۷۱) عرصه های زندگی جمعی و زندگی خصوصی، ترجمه: منوچهر مزینی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

ایروانی، محمد و محمد کریم خداپناهی (۱۳۷۱) روانشناسی احساس و ادراک، تهران، انتشارات مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها. باقری، علی (۱۳۸۴) نقش فرهنگ در تحول دین و دولت مسلمانان، تهران، مرکز نشر بین الملل. بحرینی، حسین (۱۳۷۵) تحلیل فضای شهری در رابطه با الگوی رفتاری استفاده کنندگان و ضوابطی برای طراحی، تهران، دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.

بحرینی، حسین (۱۳۷۷) فرایند طراحی شهری، تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ. بناب، محی الدین (۱۳۷۹) روانشناسی احساس و ادراک، تهران، انتشارات دانا.

بنتلی، ای بن و دیگران (۱۳۸۲) محیط های پاسخده، ترجمه مصطفی بهزادفر تهران، دانشگاه علم و صنعت ایران.

پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۵) مبانی نظری و فرایند طراحی شهری، تهران، انتشارات شهیدی. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۶) مقالاتی در باب طراحی

شهری، کتاب اول و دوم، تهران، انتشارات شهیدی. پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۰) اصول و ضوابط طراحی فضای شهری، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.

پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۴) راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران، دبیرخانه شورای عالی شهرسازی و معماری، وزارت مسکن و شهرسازی.

جلیلی، محمد (۱۳۸۹) ماهیت محیط، نشریه منظر، شماره ۱۲.

پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۱) کیفیت فضا، مجله آبادی، شماره ۳۷.

حبیبی، سیدمحسن (۱۳۸۲) از شارتا شهر تحلیل تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن، نشر اول، تهران، دانشگاه تهران.

رفیعیان، مجتبی (۱۳۸۴) فضاهای عمومی شهری، بازنگری و ارزیابی کیفی، نشریه علمی- پژوهشی هنرهای زیبا، شماره ۲۳.

زراعت دوست، مهتاب (۱۳۷۹) طراحی یک مرکز محله با توجه به تاثیر معماری بر رفتار، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.

سلیمی، علی و داوری، محمد (۱۳۸۰) جامعه شناسی کج روی، چاپ چهارم، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه.

سیف، مریم و عزت ا. نادری (۱۳۶۹) احساس و ادراک از دیدگاه روانشناسی، تهران، انتشارات بدر. فکوهی، ناصر (۱۳۷۸) انسان شناسی شهری، چاپ پنجم: تهران، نشر نی.

فرهنگی، علی اکبر (۱۳۷۷) نظری به فرهنگ، نامه فرهنگ، شماره ۳۰.

کاشانی جو، خشایار (۱۳۸۹) بازشناسی روشکردهای نظری به فضاهای عمومی شهری، دوفصلنامه علمی- پژوهشی هویت شهر شماره ۶.

کامل نیا، حامد (۱۳۸۷) روانشناسی محیط و معماری منظر: بررسی الگوی مشارکت در ساخت محیط، فصلنامه آبادی، شماره ۵۱، ص ۵۸-۶۳. دزدار، امید و همکاران (۱۳۹۱) بازشناسی مفهوم

هومن، حیدرعلی (۱۳۶۶) پایه های پژوهش در علوم رفتاری، تهران، انتشارات سلسله یار احمدی، امیر (۱۳۷۸) به سوی شهرسازی انسان گرا، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری. Alexander,Cristopher,et al, 1977 "a pattern language :towns, buildings, construction". Newyork:Oxford University Press

Altman, I & Chemers,M 1975 :Culture and Environment, Montrey,CA, Books,Cole.

Altman, I: 1975 "The Environment and Social Behavior", Montrey,CA, Books,Cole.

Barker, R. G, 1968 "Ecological psychology: Concepts and methods for studying the environment of human behavior". Stanford, Ca.: Stanford University Press.

Carmona, Matthew & Tim Health & Taner Oc & Steve Tiesdell ;2003 "Public Places , Urban Spaces:The Dimensions of Urban Design".

Gibson, James J: 1996 "The Senses Considered as Perceptual Systems", Boston: Hughton Mifflin.

Gifford, Robert; Sacilotto, Paul A.1987 "social isolation and personal spaces Canadian Journal of Behavioural Science Vol 2.

Hass-Klau, C. Crampton, G, 1999 " Streets as Living Space", Landor, London.

Heeshberger R Bechtel B, Churchman A.2002 " Behaviour Based Architectural Psychology in Handbook of Environmental Psychology", New York, John Willey&Sons,INC.

قرارگاه های رفتاری، نشریه هفت حصار، شماره ۱. کلاین برگ، اتو (۱۳۷۲) روانشناسی اجتماعی، محمد علی کاردان، جلد ۱ و ۲، تهران، نشر اندیشه. گلکار، کورش (۱۳۸۰) مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری؛ مجله صفحه، شماره ۳۲، تهران، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.

لنگ، جان (۱۳۸۰) آفرینش نظریه معماری، ترجمه: علیرضا عینی فر، تهران، دانشگاه تهران.

مدنی پور، علی (۱۳۷۹) طراحی فضای شهری (نگرشی بر فرآیندی اجتماعی و مکانی)، ترجمه: فرهاد مرتضایی، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.

رازجویان، محمود (۱۳۷۵) نگاهی به ائتلاف معماری و علوم رفتاری در نیم قرن گذشته، نشریه صفحه، شماره ۲۳.

مدنی پور، علی (۱۳۸۷) فضای عمومی و خصوصی شهر، ترجمه: فرشاد نوریان، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری. مازلو، ابراهام اج (۱۳۷۵) انگیزش و شخصیت، چاپ چهارم، ترجمه احمد رضوانی، مشهد، آستان قدس رضوی.

مرتضوی، شهرناز (۱۳۸۰) روان شناسی محیط و کاربرد آن، تهران، دانشگاه شهید بهشتی. مطلبی، قاسم (۱۳۸۰) روانشناسی محیطی: دانشی نو در خدمت معماری و طراحی شهری، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۱۰، تهران، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران.

اسلامی، سید غلامرضا (۱۳۸۹) روشهای علوم رفتاری در طراحی و نقد فضا، جزوه دوره دکتری دانشگاه ازاد علم و تحقیقات.

هال، ادوارد (۱۳۷۶) بعد پنهان، ترجمه: منوچهر طبیبیان، تهران، دانشگاه تهران.

هدمن، ریچارد و آندره یازوسکی (۱۳۷۰) مبانی طراحی شهری، ترجمه: راضیه رضازاده و مصطفی عباس زادگان، تهران، انتشارات علم و صنعت ایران.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

۱۷۷

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

■ ۱۷۸ ■